

Türkiye’de Tıbbi Bitki Satışının Halk Sağlığı Açısından Güvenilirliği

Zeynep Tuba ODACI *

Özet

İnsanlık tarihi boyunca sağlık açısından önemli yer tutan tıbbi bitkiler; şifa verici, iyileştirici ve hastalık önleyici özellikleri nedeniyle önem arz etmektedir ve günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de çeşitli satış yerlerinde satılan tıbbi bitkilerin halk sağlığı açısından güvenilirlik standartlarını karşılayıp karşılamadığının tartışılması amaçlanmıştır. Bu derlemede ele anılan yedi çalışma sonucunda Türkiye’de tıbbi bitki satışının halk sağlığı açısından başlıca farmakopeye uygunsuzluk olmak üzere pek çok nedenden ötürü güvenilir olmadığı görülmüştür. Bu problem tıbbi bitki satışının denetlenme mekanizmalarının güçlendirilmesi ve eczacıların tıbbi bitki piyasasına daha çok dahil edilmesiyle çözülebilir.

Anahtar Kelimeler: tıbbi bitki, bitkisel ilaç, aktar, farmasötik botanik, tıbbi bitki satışı, bitki çayı, drog, fitoterapi, farmakope, bitkisel drog, aromaterapi, halk sağlığı

Abstract

Medicinal plants have an important place in terms of health throughout human history. Medicinal plants are important because of their healing, curative and preventing properties, and they are still widely used today. In this study, it is aimed to discuss whether the medicinal plants sold in various shops in Turkey meet the safety standards in terms of public health. As a result of the seven studies discussed in this review, it has been seen that the sale of medicinal plants in Turkey is not reliable in terms of public health for many reasons, mainly non-compliance with the Pharmacopoeia. This problem can be solved by strengthening the inspection mechanisms of the sale of medicinal plants and involving pharmacist's roles more in the medicinal plant market.

Keywords: medicinal plant, herbal medicine, herbal shop, pharmaceutical botany, sale of medicinal plants, herbal tea, drug, phytotherapy, pharmacopoeia, herbal drug, aromatherapy, public health

* Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde Lisans Öğrencisi, iletişim: zeyneptubaodaci02@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4508-0118

Giriş

Tıbbi bitki terimi tıbbi amaçla kullanılabilen tüm bitkileri ifade eder. Tıbbi bitkiler insanlığın ilk çağlarından beri hatta insanlık ortaya çıkmadan önce çeşitli hayvanlar tarafından bile hastalıkları iyileştirmeleri veya çeşitli hastalık semptomlarını azaltmaları için kullanılmıştır. Modern tıbbın gelişimine paralel olarak kimyasal şekilde formüle edilmiş ilaçlar keşfedilmeye başlanıncaya değin tıbbi bitkiler insanlığın elindeki en önemli ilaç kaynaklarından olmuştur. Modern tıp anlayışıyla birlikte hastalıkların tedavisinde standardize edilmiş ilaçların ve tedavi metotlarının kullanımı tercih edilmeye başlanmış dolayısıyla içerisinde aynı anda pek çok kimyasal içerik barındıran bu yüzden de standardizasyonu ve etki mekanizmasının anlaşılması nispeten zor olan tıbbi bitkilerin reçete edilmesi azalmıştır. Yakın tarihte ise insanlık tarihiyle kıyaslandığında kısa bir süredir kullanılan modern ilaçların yan etkileri ortaya çıkmış veya modern tıpta kimi rahatsızlıklar için henüz etkin bir ilaç keşfedilememiştir. Bu nedenlerle insanlık, tekrardan tıbbi bitkilere yönelmeye başlamıştır. Özellikle son yıllarda fitoterapi, aromaterapi gibi tıbbi bitkilerle tedaviye yönelik disiplinler tüm Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de revaçtadır ve halk tarafından rağbet görmektedir. Bu rağbet toplum sağlığı açısından bazı riskler içeriyor olabilir. Tıbbi bitkiler hakkında uzman olmayan kişilerin tavsiye vermesi ve bu tavsiyelerin internet aracılığıyla hızla yayılması, sağlık çalışanlarının tıbbi bitkiler konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması veya tıbbi bitki temininde ve satışındaki problemler bu risklerden başlıcaları olarak sıralanabilir. Bu çalışmada Türkiye'de tıbbi bitkilerin satışı ve temini hakkında yapılan çalışmaların derlenmesi yöntemiyle tıbbi bitki satışı ve temininin halk sağlığı açısından barındırdığı riskler tartışılacaktır.

Bulgular

15.04.2021 tarihli "**Passiflora cinsi, eczacılıktaki önemi ve Türkiye piyasasında Passiflora (çarkıfelek) adı ile satılan örneklerin incelenmesi**" isimli çalışmada Ankara'da "passiflora" veya "çarkıfelek" olarak satışa sunulan 3 farklı satıcıdan biri açıkta ikisi paketli olarak satılan 3 ayrı örnek satın alınmış ve incelenmiş, 3 örneğin de Passiflora cinsine ait olmayan başka türler olduğu bulunmuştur (*Caiophora lateritia* Klotzsch (Loasaceae) meyveleri, *Paliurus spina-christi* Miller (karaçalı; Rhamnaceae) meyveleri). Çalışma sonucu elde edilen bulgulara göre satılan örneklerin doğru drog olmadığı, bilimsel botanik teşhislerinin doğru şekilde yapılmadan satışa çıkarıldığı ve sonuç olarak halk sağlığı için risk barındırdığı belirtilmiştir.

22.09.2021 tarihli "**Farklı Kaynaklardan Temin Edilen Zencefil (*Zingiber officinale* Roscoe) Rizom Örneklerinin Farmakopeye Uygunluğunun Araştırılması**" isimli araştırma makalesinde ise Ankara ve İstanbul'daki çeşitli aktarlar ve internetten temin edilen 10 ayrı örnek incelenmiş ve %60'ının farmakope gerekliliklerini karşılamadığı görülmüştür. Sonuç olarak bu gibi tıbbi bitkilerin eczaneler aracılığıyla kalite standartları korunarak tüketiciye ulaştırılmasının çözüm olabileceği belirtilmiştir.

22.09.2021 tarihli "**Piyasada Kişniş Olarak Satılan Örneklerin Avrupa Farmakopesi Kriterleri**

Yönünden İncelenmesi” isimli çalışmada da hem gıda olarak hem de tıbbi amaçlarla kullanılan kişniş (*Coriandrum sativum* L.) meyveleri olması beklenerek kişniş adıyla satılan 12 örnek Ankara, İzmir ve Isparta’daki 12 farklı aktardan alınmış ve Avrupa Farmakopesi 8.0’a göre incelenmiş. Numunelerin morfolojik olarak doğru bitki olması ve saklanması sürecinde rutubete maruz kalmadığının tespiti ve kül içermemelerine rağmen numunelerde böcek kaynaklı delikler, numunelerin uçucu yağ miktarlarının farmakope düzeyinde olmadığı, yabancı bitki parçaları içerdiği, larva kılıfı gibi istenmeyen kirliliklerle kontamine olduğu tespit edilmiş. Sonuç olarak tıbbi olarak istenilen düzeyde etki göstermeyeceği ve hatta baharat olarak kullanımının bile sağlıksız olduğu belirtilmiştir.

2022 tarihli **“Piyasada satışa sunulan çörekotu (*Nigella sativa* L.) yağlarının bazı fiziksel ve kimyasal özellikleri açısından değerlendirilmesi”** isimli tez çalışmasında ise yine önceki çalışmalara benzer şekilde piyasada satılan çörekotu yağları incelenmiş ve sonuç olarak örneklerin birbirinden hayli değişiklik gösterdiği, bu durumun bitkilerin türü, bitkilerin toplanma zamanı, toplanma yöntemi, kurutma, yağ üretimi aşamasında yapılan hatalardan, yağların uygun olmayan nem ve sıcaklıkta beklemiş ve kalitelerin değişmiş olabileceğinden, ticari yağlara karıştırma yapılmış olabileceğinden kaynaklandığının düşünülebileceği belirtilmiştir.

15.08.2018 tarihli **“Morphological and anatomical studies on hayıt fruit fructus agni-casti and leafs sold in the market”** isimli başka bir çalışmada ise piyasada hayıt adıyla satılan 15 farklı örnek Ankara, Gaziantep ve Van illerinden satın alınarak incelenmiş. Çalışmada örneklerin bir kısmında başka bitkilere ait kısımların, böcek ve inorganik bulaşmaların varlığı ışığında piyasa örneklerinin bilimsel drog tanımına uymadığı ve halk sağlığı açısından da uygun nitelikler taşımadığı belirtilmiştir.

31.05.2020 tarihli **“İstanbul Aktarlarında Satılan *Hypericum Perforatum* Örneklerinin Farmakognozik Açıdan İncelenmesi”** isimli bir başka çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmış. İncelenen örneklerin çoğunun kirlilik barındırdığı, bir kısmının tıbbi bitkinin etken maddesi olan hiperisin içermediği, yine bir kısmının alüminyum içerdiği tespit edilmiş. Sonuç olarak da örneklerin farmakopeye uymadığı ve halk sağlığı açısından tehlike arz ettiği belirtilmiştir.

Dünya’da tıbbi olarak kullanılan ve papatya olarak adlandırılan üç tür vardır; *Anthemis nobilis*, *Matricaria recutita* ve *Ormenis multicaulis*. **“Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Aktarlarda Satılan Papatya Türlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”** isimli çalışmada Güneydoğu Anadolu bölgesindeki 60 farklı aktardan satın alınan papatya örnekleri incelenmiş, örneklerin %95,7 sinin *Cota altissima* J. Gay bunun yanı sıra sadece %4,32’nünün *Matricaria recutita* olduğu belirlenmiş. Sonuç olarak tıbbi bitki satıcılarının çoğunun sattığı bitkinin bilimsel tanımından habersiz olduğu ve müşterilerin de talep ettikleri ürüne ulaşamadığı anlaşılmış.

Sonuç Ve Tartıřma

Bu alışmalar ışığında görünüyor ki ülkemizde yeterli kalite standartlarına sahip tıbbi bitkiye ulaşmak oldukça zordur. Çoęu zaman istenen tıbbi bitkinin adı altında satılan farklı bir tür bitkidir, çeşitli kirliliklerle kontamine olmuştur veya yeterli düzeyde etken madde içermez. Bu şartlar altında çoğu tıbbi bitkinin tıbbi amaçlarla kullanılması halk sağlığı açısından risk barındırır. Bu durum tüm Dünya’da trend olan ve gelecek vadeden tıbbi bitkilerle tedavi disiplinlerinin Türkiye’de uygulanmasına da engel teşkil eder. Konuyla ilgili profesyonellerin bu duruma el atması gerekmektedir. Tıbbi bitkiler hakkında fakültelerde zorunlu ders gören sağlık çalışanları sadece eczacılardır ve bu konuda birincil bilimsel çalışmaları yürüten kurumlar Eczacılık Fakülteleri Farmasötik Botanik Ana Bilim Dallarıdır. Türkiye’de satılan tıbbi bitkilerin güvenli olmaması problemi konuya eczacıların daha çok dahil olmasıyla çözülebilir.

Kaynaklar

Köse, E. C. & Köroğlu, A. (2021). Passiflora cinsi, eczacılıktaki önemi ve Türkiye piyasasında Passiflora (çarkıfelek) adı ile satılan örneklerin incelenmesi . *Biyolojik Çeşitlilik ve Koruma* , 14 (1) , 138-145 . DOI: 10.46309/biodicon.2021.814383

Sucu, M. & Gürbüz, İ. (2021). Farklı Kaynaklardan Temin Edilen Zencefil (*Zingiber officinale* Roscoe) Rizom Örneklerinin Farmakopeye Uygunluğunun Araştırılması . *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* , 11 (3) , 481-491 . DOI: 10.31020/mutftd.917305

Ulutaş, E. , Bulut, S. & Deliorman Orhan, D. (2021). Piyasada Kişniş Olarak Satılan Örneklerin Avrupa Farmakopesi Kriterleri Yönünden İncelenmesi . *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* , 11 (3) , 492-501 . DOI: 10.31020/mutftd.916536

Aksoy, M. (2022). Piyasada satışa sunulan çörekotu (*Nigella sativa* L.) yağlarının bazı fiziksel ve kimyasal özellikleri açısından değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı, Konya.

Hürkul, M. M. & Köroğlu, A. (2018). Morphological and anatomical studies on hayıt fruit fructus agni-casti and leafs sold in the market . *Biyolojik Çeşitlilik ve Koruma* , 11 (2) , 47-59 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/biodicon/issue/55719/761875>

Tavlı, Ö. F. , Hazman, Ö. , Büyükben, A. , Yılmaz, F. N. , Özbek Çelik, B. & Eroğlu Özkan, E. (2020). İSTANBUL AKTARLARINDA SATILAN HYPERICUM PERFORATUM ÖRNEKLERİNİN FARMAKOGNOZİK AÇIDAN İNCELENMESİ . *Journal of Faculty of Pharmacy of Ankara University* , 44 (2) , 265-280 . DOI: 10.33483/jfpau.686546

Arslan, D. (2019). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Aktarlarda Satılan Papatya Türlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma . *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi* , 28 (2) , 53-58 . DOI: 10.21566/tarbitderg.659962

Farmasötik Botanik, Prof.Dr. Nevin Tanker, Prof.Dr. Mehmet Koyuncu, Prof.Dr. Maksut Coşkun, ANKARA, 2021